Krijgsgeschiedenis en militaire geschiedenis (1)

* * In de ontwikkelingsgang van de mensheid * heeft, van de vroegste tijden tot op de huidige dag, de gewelddadige strijd tussen de mensen en de groeperingen waarin zij zich hadden georganiseerd een hoogst belangrijke rol gespeeld. Het is daarom dan ook niet in het minst verwonderlijk dat de geschiedenis, als de wetenschap die de kennis van het verleden poogt vast te stellen, zich voor een groot deel heeft moeten richten op de oorlogvoering. Met recht geldt de gespecialiseerde deelsector van de geschiedenis, die zich bezighoudt met het gebeuren op en rond de slagvelden, de *krijgsgeschiedenis,* als een van de oudste takken van de geschiedschrijving.
Die krijgsgeschiedenis mag dan in de beschreven geschiedenis van de mensheid niet de fraaiste hoofdstukken hebben opgeleverd, zonder enige twijfel droeg zij daaraan wél verscheidene van de boeiendste bij. En zeker staat buiten kijf dat sinds onheuglijke tijden de oorlogen een bijzondere stimulans hebben betekend voor de geschiedvorsers en -schrijvers. Het is daarbij interessant te bezien hoe de krijgsgeschiedenis in de loop der tijden is veranderd, hoe de historische vraagstelling werd verruimd en hoe de zwaartepunten werden verlegd en de grenzen verschoven.

In de *Bijbel,* en met name in het Oude Testament wordt uitgebreid verslag gedaan van talrijke krijgsverrichtingen, waarover een overvloed aan belangwekkende details wordt verschaft alsmede relevante achtergrondinformatie en gegevens over de causale samenhang der beschreven gebeurtenissen. Het zijn niet alleen de typisch militaire aspecten die worden behandeld maar ook de politieke en sociale factoren van invloed komen aan de orde. Ook Herodotus (ca. 484 — ca. 425) — door Cicero betiteld als de „Vader van de geschiedschrijving" — weefde door zijn *Historiae* als hoofdmotief het retorische verhaal van de strijd tussen Europa en Azië, met aan de ene zijde de vrije burgergemeenschap der Grieken en ter andere zijde de autoritaire wereld van de Oosterse barbarenwijken, welke strijd tot een hoogtepunt kwam en werd beslist in de Perzische Oorlogen.
Zijn tijdgenoot Thucydides (ca. 471 — ca. 395), die algemeen wordt beschouwd als de grondlegger van de wetenschappelijke geschiedschrijving, werd voor zijn magistrale werk al evenzeer geïnspireerd door de oorlogvoering. Immers, zijn onderwerp was de Peloponnesische Oorlog (431—404), en hij beschrijft niet alleen het krijgsgebeuren, maar plaatst dat centraal in het maatschappelijke decor van zijn tijd en verschaft een duidelijk inzicht in alle facetten van de samenleving der betrokken partijen, die ook maar enigszins van invloed kunnen zijn geweest. Zijn „onvoltooide" — want zijn verslag is blijven steken bij het jaar 411 v.C. — werd gevolgd door Xenophon (ca. 430 — ca. 354) met diens *Hellenica,* waarin hij de krijgsgeschiedenis beschreef tot en met de Slag van Mantinea (362 v.C.). Ook de door dezelfde schrijver te boek gestelde *Anabasis* — het verhaal van Cyrus III's mislukte expeditie tegen Artaxerxes II — schetst zowel de krijgsverrichtingen als de achtergronden waartegen dat verslag tot beter begrip moet worden gezien. Polybius (ca. 200 — ca. 120) die in zijn *Historiae* de Romeinse expansie in de derde en tweede eeuw v.C. beschreef, Sallustius (86 — 35) die de oorlog tussen Rome en Jugurtha (112 — 105) versloeg in zijn *Bellum Jugurthinum,* Julius Caesar (100 — 44) die zijn rapportage over de strijd tegen de Galliërs (5 — 50) vastlegde in zijn *Commentarii de Bello Gallico,* en zijn verslagen over de Burgeroorlog (49 — 45) bundelde in *Commentarii de Bello Civili,* zij allen vonden niet alleen hun inspiratie in de boeiende gebeurtenissen op het gevechtsveld, maar beschouwden zich klaarblijkelijk meer als algemene geschiedschrijvers dan als specifieke krijgsgeschiedkundigen. Met andere woorden: uit de geschiedschrijving van de Oudheid laat zich lezen dat de krijgsgeschiedenis een integraal deel was van de *algemene geschiedenis,* en daaruit ook niét werd losgemaakt. De schrijvers waren géén militaire experts, maar het behoorde nu eenmaal tot des schrijvers stiel zowel de bloedige strijd als de vreedzamer gebeurtenissen te boekstaven. En als gevolg daarvan was de krijgsgeschiedenis in die tijden zeker niet ééndimensioniaal te noemen, sterker: er wás eigenlijk geen *krijgsgeschiedenis.*

Was het in de Oudheid, en nog vele eeuwen daarna, gebruikelijk dat de geschiedschrijving zich

concentreerde op het wel en wee van de toplaag van de samenleving, op de regeringen, de vorsten, de veldheren, zodra de geschiedschrijvers zich — mede op grond van zich wijzigende opvattingen in de maatschappij — meer gingen interesseren voor de andere lagen en vooral voor de gewone mens, veranderde geleidelijk ook de geschiedschrijving in overeenkomstige zin. Naarmate de toekomst er voor de gewone mens gunstiger leek te gaan uitzien, leek er ook steeds minder reden voor het centraal plaatsen van het krijgsgebeuren dat in de geschiedenis dan wel een hoofdrol mocht hebben gespeeld maar dat in de toekomst geen functie meer kon en mocht hebben. Bijgevolg concentreerden de geschiedschrijvers zich bij voorkeur op de verslaglegging van de perioden van vrede, en mitsdien werd de krijgsgeschiedenis „afgeschoven" naar hen wier taak het was in voorkomende — betreurenswaardige — gevallen de oorlog te voeren. Daarmee werd het onplezierige speurwerk naar de juiste toedracht van de bloedige botsingen opgedragen aan de militairen, en het had er daarbij maar al te vaak de schijn van alsof het onderzoek naar de causaliteit hun niet geoorloofd was: wáár zou de oorzaak van de oorlog anders kunnen liggen dan juist in het militaire apparaat.

Zo werd de krijgsgeschiedenis teruggedrongen en qua vraagstelling beperkt. Andere wetenschapsbeoefenaren wensten deze tak van geschiedschrijving gewoonlijk niet als wetenschap te aanvaarden, en de militairen deden weinig om in die miskenning verandering te brengen. Zij meenden uit de krijgsgeschiedenis te kunnen afleiden hoe een gevecht kon worden gewonnen, en zochten dus naar het onfeilbare recept voor succes. Dat was tot op zekere hoogte wel verklaarbaar, want de verantwoordelijkheid voor de militaire leider werd steeds zwaarder te dragen naarmate de gevolgen van de strijd, en in het bijzonder van de nederlaag daarin, steeds desastreuzer gingen worden. Een bijkomend nadeel was evenwel dat het op déze wijze gebruik maken van de lessen uit de krijgsgeschiedenis leidde tot het kopiëren van eerder toegepaste methodes en tactieken, en daardoor recht van spreken gaf aan hen die stelden dat zulks neerkwam op een „zich voorbereiden op de afgelopen oorlog".

Bovendien bleek de krijgsgeschiedenis in handen van de militairen vaak te leiden tot overwaardering van bepaalde facetten. Het heldhaftige van een verdediging tot de laatste man, de onverschrokkenheid waarmee een vrijwel kansloze onderneming toch tot een goed einde kon worden gebracht, de doodsverachting die tot uiting kwam in de zelfopoffering ten bate van de kameraden, het zijn slechts enkele voorbeelden van hoe men de krijgsgeschiedenis kon interpreteren en romantiseren ten dienste van de motivatie en het *esprit de corps*. Als gevolg daarvan heeft de krijgsgeschiedenis lang, *te* lang, een ondergeschikte rol gespeeld. Zij heeft moeten dienen als receptenboek voor de overwinning enerzijds, zij heeft de bouwstenen moeten verschaffen voor monumenten en mythen anderzijds. Zij is verplicht studieobject geweest voor vele generaties van in opleiding zijnde adspirant-beroepsmilitairen, zij is geen misbruikt voor velerlei subjectieve doeleinden. Zij heeft de kennis en de kunde van velen vermeerderd, en zij heeft óók velen op een dwaalspoor gebracht. Zij is door detaillisten gebezigd voor het perfectioneren van de doctrines, zij heeft weer anderen in staat gesteld de waarde van de onveranderlijke grondbeginselen opnieuw te bewijzen. Kortom, de krijgsgeschiedenis, ondergewaardeerd door de wetenschappelijke wereld en overschat door de militaire vaklieden, heeft tot in de vorige eeuw — en in vele gevallen ook nog tot in de onze — moeten lijden onder de éne dimensie die haar was opgedrongen en waarmee haar beoefenaren ten onrechte genoegen hebben genomen.

In die situatie nu is in de laatste tientallen jaren wel een zeer opmerkelijke verandering ingetreden. Men zou kunnen zeggen dat de krijgsgeschiedenis uit haar isolement is gekomen, of misschien gehaald. Dat in onze dagen de oorlog weer is teruggeplaatst naar de positie die de klassieken hem hadden toebedeeld: geïntegreerd in de totaliteit van de geschiedschrijving, met verruimde historische vraagstelling, met wijdere grenzen, en vooral met een interdisciplinair karakter. Het is, als gevolg van die ingetreden verandering, steeds meer gebruikelijk de term *krijgsgeschiedenis* te hanteren wanneer het gaat om de *beperkte* verslaglegging van het verloop van veldslagen en -tochten, wanneer de samenhang met politiek, economie, technische wetenschappen en in het algemeen andere disciplines niet wordt belicht of onderzocht. Voor de meer uitgebreide betekenis geeft men dan de voorkeur aan de term *militaire geschiedenis,* en geeft daarmee aan dat deze vorm van geschiedschrijving is geplaatst in een veel *ruimere* context. Daarmee bezigt men dan een benaming die in de pas loopt met elders gebruikte termen: *military history, histoire militaire, Militärgeschichte.* Het woord „militair" heeft daarin dezelfde betekenis als eertijds het Latijnse „militaris", dat zowel betrekking had op de individuele „miles" als op de collectiviteit van de „milites", met andere woorden op de gehele krijgsmacht en op alles wat met het krijgswezen, de militaire dienst en de oorlogsproblematiek op enigerlei wijze verband houdt.

Op die *militaire geschiedenis,* die zich vooral sinds de Tweede Wereldoorlog zo voorspoedig heeft ontwikkeld uit het nauwe keurslijf van de beperkingen waarin vorige generaties de *krijgsgeschiedenis* hadden geperst, zal een volgend maal verder worden ingegaan.